

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

УДК 94(367:430.2):327(430).022

<https://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-30-1>

Вацеба Р.М.

<https://orcid.org/0000-0002-0276-8131>

ПОЛАБСЬКІ СЕРБИ У ДОБІ ЛЮДОЛЬФІНГІВ-ОТТОНІВ¹ (ЧАСТИНА 2)

У статті комплексно переосмислено історичну долю сербських спільнот межиріччя Заале та Мульті у добу Людольфінгів-Оттонів. Розглянуто їхню роль у системі міжнародних відносин першої половини X ст., визначено позицію в конфліктах Людольфінгів з угорцями, далемінцями-гломачами, гаволянами-стодоранами та Чеським князівством Пржемысловичів. На основі аналізу політичної ситуації у регіоні та запропонованої реконструкції епізодів співпраці полабських сербів з Генріхом Птахоловом спростовано поширений в історіографії стереотип про домінування у середовищі етнопотестарних утворень досліджуваного ареалу проугорської орієнтації.

*Уточнено хронологію інтеграції межиріччя Заале та Мульті до Саксонського герцогства, запропоновано її періодизацію. Заперечено інтерпретацію військово-стратегічного освоєння Генріхом Птахоловом цих теренів у 921 році в контексті наративу завоювання та поневолення слов'ян, наголошено на зумовленості відповідних заходів потребою оборони Саксонії від угорських набігів, а також необхідністю протидії коаліції Стодоранської династії та чеських Пржемысловичів. Підтримано тезу Е. О. Шульце про подальше збереження внутрішньої автономії сербських князівств у 20–40-х рр. X ст. Виходячи з ідентифікації згаданих Відукіндом Корвейським *agrarii milites* зі слов'янськими витязями-ветеничами розкрито сербський контекст військової реформи Генріха I Птахолова, реконструйовано її соціальні наслідки, простежено вплив на інтеграційні процеси у довгостроковій перспективі.*

Описано запровадження у межиріччі Заале та Мульті безпосереднього саксонського управління і створення церковної організації, охарактеризовано систему бургвардів, оттонівську колонізацію та становище місцевого слов'янського населення. Розкрито особливості етнічної політики Оттонів на новоприєднаних землях Білої Сербії. Услід за К. Генкстом і Г. Е. Шрате констатовано використання слов'янської мови в офіційній та приватній комунікації, визнання слов'янської правової традиції в судовій практиці, збереження первинного господарського та соціального укладу сербських громад, а також залучення політичної еліти полабських сербів до нових управлінських структур.

Ключові слова: Біла Сербія, Саксонське герцогство, доба Оттонів, слов'яни, полабські серби, гломачі, Генріх I Птахолов, Оттон I Великий, інтеграція, *agrarii milites*, система бургвардів.

¹ В основу статті покладено матеріали доповіді «Політика Генріха I Птахолова та Оттона I Великого стосовно білих сербів: спроба переосмислення», виголошеної на всеукраїнській науковій конференції «Історичні читання пам'яті професора Леонтія Войтовича» (Львів, 16–17 травня 2024 р.), а також доповнені та перероблені фрагменти доповіді «Слов'янський слід у військовій реформі Генріха I Птахолова», представленої в матеріалах міжнародної наукової конференції «Наративи та концепти середньовічної історії Центрально-Східної Європи» (Київ, 21–22 листопада 2023 р.) [1]. Проведенню досліджень та підготовці тексту сприяло отримання автором стипендії Президента України для молодих вчених у 2022–2024 рр.

Реформа *agrarii milites* і включення межиріччя Заале та Мульті до Оттонівських володінь. Ключове значення для розуміння процесів, що відбувалися на землях полабських сербів у наступні роки та десятиліття має реінтерпретація Відукіндового опису військової реформи Генріха I Птахолова. За словами Корвейського монаха, після укладення дев'ятирічного перемир'я з угорцями, яке прийнято датувати 924-м [2, р. 140; 3, р. 220-221; 4, р. 45] чи 926-м [5, s. 42-44; 6, s. 250; 7, s. 160; 8, s. 77-78; 9, с. 37] роком, одним з першочергових заходів східнофранкського короля стала реформа т. зв. *agrarii milites*. Як зазначав хроніст, Генріх, «перш за все, відібравши кожного дев'ятого з поземельних воїнів (*agrarii milites*), дозволив [йому] жити у бургах, так щоб він звів [там] житла для восьми інших своїх співбратів (*confamiliares*), [і] отримував та зберігав третю частину усього збіжжя. Інші ж вісім, щоб сіяти та жали і збирали збіжжя дев'ятому, і свої [врожаї] у цих місцях ховали. Повелів, щоб наради і всі судові збори, а також бенкети святкувалися у бургах. У цих [бургах], що будуть зведені, [щоб] вдень і вночі вони віддавалися вправам, так щоб у мирний час вчилися, як за необхідності повинні діяти проти ворогів. Поза [цими] бургами, укріплення були примітивні або й [зовсім] відсутні. Призвичаївши підданих (*cives*) до такого закону і порядку, він несподівано виступив на слов'ян, що зветься гаволянами...»².

Пошук соціальної верстви, яку Відукінд Корвейський бодай теоретично міг окреслити терміном *agrarii milites*, став предметом тривалої дискусії серед дослідників Оттонівської Німеччини³. З наведеного уривку випливає, що *agrarii milites* брали безпосередню участь у сільськогосподарських та фортифікаційних роботах [8, s. 79; 7, s. 163, 166], однак проблема полягає в тому, що серед саксонського селянства тривалий час зберігався звичай воювати у пішому

² «XXXV. Igitur Heinricus rex, accepta pace ab Ungariis ad novem annos, quanta prudentia vigilaverit in munienda patria et in expugnando barbaras nationes, supra nostram est virtutem edicere, licet omnimodis non oporteat taceri. Et primum quidem ex agrariis militibus nonum quemque eligens in urbibus habitare fecit, ut ceteris confamiliaribus suis octo habitacula extrueret, frugum omnium tertiam partem exciperet servaretque. Caeteri vero octo seminarent et meterent frugesque colligerent nono et suis eas locis reconderent. Concilia et omnes conventus atque convivia in urbibus voluit celebrari; in quibus extruendis die noctuque operam dabant, quatinus in pace discerent, quid contra hostes in necessitate facere debuissent. Vilia aut nulla extra urbes fuere moenia. Tali lege ac disciplina cum cives assuefaceret, repente irrui super Sclavos qui dicuntur Hevelli...» [цит. за: 11, I, § 35, р. 48-49; див. також: 4, р. 49].

³ Частина істориків вбачала у них протоміністеріалів (Рудольф Кьопке, Георг Вайтц, Вільгельм фон Гісебрехт [12, s. 811], Дітріх Шафер [13, s. 569, 571, 576], Едмунд Штенгель, Карл Ердман [14, s. 86] та Карл Лейсер [10, р. 17-18]). Інші вважали їх селянами (*Bauernkrieger*): т. зв. «королівськими вільними» (*Königsfreie*) (Генріх Данненбауер, Гергард Баакен, Йозеф Флекенштайн) [9, с. 38; 15, р. 56-57; 10, р. 16], або ж «звичайними вільними» (*Gemeinfreie*), зобов'язаними до участі в місцевому ополченні (Фрідріх Койтген [16, s. 45], Карл Роденберг [17, s. 164, 166-167], Бернард та Девід Бахрах [18, s. 49; 4, р. 49, прим. 231], Ярослав Сохацький [8, s. 79-80], Павел Бабій [19, s. 123-124]). Тим часом окремі вчені заперечували наявність реальної історичної основи наведеного повідомлення [20, s. 110; 15, р. 55] чи ставили під сумнів масштабність проведених Генріхом Птахоловим реформ [21, s. 165].

порядку [22, s. 52], а це апріорі виключало можливість використання стосовно його представників слова *milites* [21, s. 150, 152], яке переважно означало кінних рицарів [22, s. 52; 13, s. 572]⁴. Тобто, в тогочасному саксонському суспільстві *agrarii* не могли бути віднесені до *milites*, а останні, як професійні воїни [13, s. 572; 18, s. 95; 3, p. 189, 213; див. також: 23, p. 341], не займалися землеробством [20, s. 110]. При цьому створення військових формувань, відомих Відукіндові як *agrarii milites*, також не можна вважати результатом реформи Генріха I, як це роблять Бернард та Девід Бахрахи [3, p. 216, 219] і Крістіан Ганевінкель [7, s. 167], адже хроніст застосовує цей термін не лише стосовно кожного дев'ятого, поселеного у бурзі й перетвореного на професійного воїна, але водночас і стосовно інших восьми, котрі зберегли звичний спосіб життя. Виправдане взаємозаперечення наявних в історіографії тлумачень поняття *agrarii milites*, по суті, вичерпує можливості пошуку відповідної верстви всередині саксонського суспільства.

На цьому тлі нами було запропоновано ідентифікацію Відукіндових *agrarii milites* з відомими за джерелами пізніших століть витязями (*withasii*) [1, c. 126]. Останні, зокрема, згадані у бальязькому привілеї маркграфів Мейсену Оттона та Дітріха для монастиря Св. Петра у Лаутенберзі⁵ від 28 липня 1181 р. [25]. Як впливає з документа, *withasii* були особливою категорією селян, що несли кінну службу і разом з жупанами на постійній основі брали участь у засіданнях земських судових зборів⁶. Поширеність слова *витязь* у слов'янському середовищі в поєднанні з розташуванням монастиря на давніх землях сербських нудичів чи нелетичів [27, s. 34; 28, s. 123; 29, c. 620] дає підстави говорити про слов'янське походження відповідної суспільної верстви [24, s. 59]. На це також вказує контекст, у якому витязі виступають в аналізованому свідченні: звичайних селян, як і у Руській правді [30, c. 72; 31, c. 113, 114]⁷, тут названо смердами, а стосовно жупанів зазначено, що так звуть сільських старійшин рідною мовою.

Витязі з околиць Галле не були локальним соціальним феноменом, адже пізніші актові джерела XIV–XVI ст. засвідчують присутність аналогічної верстви значно далі на сході, у понад 30 селах Мейсенського округу однойменної марки [24, s. 62–63]. Живучи неподалік від адміністративного осередку, тутешні витязі (*witsassen*) володіли невеликими спадковими ленами [24, s. 63; 26, s. 454] і частково звільнялися від оподаткування [33, s. 34]. На

⁴ Комплексний огляд історіографії див. у: [23, p. 300–313].

⁵ Сучасний Петерсберг [24, s. 59] поблизу м. Галле.

⁶ «...statutis tantum temporibus seniores villarum, quos lingua sua *supa* nos vocant, et in equis servientes, id est *withasii*, ad comprovinciale ius, quod lantdinc dicitur, veniant, qui, que dicuntur, iubentur, aguntur, statuuntur, suis referant, ceteri liti videlicet, hoc est *zmurdi*, qui cottidiano servicio imperata faciunt, et hi, qui censuales ecclesie vel proprii sunt, apud se domi maneant...» [25, p. 309; див. також: 26, s. 428, 454; 24, s. 59].

⁷ Докладніше про смердів у східноєвропейському контексті див.: [32, c. 148].

зборах місцевого бургграфа вони діяли як судді [24, s. 63], а в своїх селах подекуди виконували обов'язки жупанів [26, s. 454; 34, s. 32], що включали збір податків, догляд за шляхами сполучення та звершення правосуддя на нижчому рівні [24, s. 61; 33, s. 33]. Генетично пов'язаною з витязями інституцією, скоріш за все, були ранньосередньовічні ветеничі (*vethenici*) [35, s. 14; 33, s. 32, 33; 26, s. 454; 28, s. 129], котрі на початку XI ст. дислокувалися у посадській частині Мейсену [36, V, § 9 (6), p. 230, 231, VI, § 55 (37), p. 342, 343, VII, § 23 (15), p. 424, 425], а також пізньосередньовічні вершники-*rittmanni*, що виступають поряд з жупанами і смердами в документах з території Гальберштадтської та Мерзебурзької єпархій [37, s. 326, 325; 38, s. 202-203]. Таким чином, мова йде про категорію населення, що була розповсюджена на усьому давньому сербському ареалі в Середньому Полаб'ї.

Співставлення дефініції витязів у розглянутому привілеї 1181 р. з етимологією соціоніму *rittmanni* (дослівно з нім. «люди, що їздять верхи») та окресленням їхніх земельних наділів терміном *equitaturae mansi* [38, s. 203] показує, що сутнісною рисою білосербських витязів як суспільної верстви була їхня кінна служба [33, s. 32; 39, s. 79]. За словами Рудольфа Кьощке, вона первинно мала військовий характер [33, s. 32; див. також: 40, s. 12]. На думку цього знаного німецького історика-регіоналіста [33, s. 35], його учня Вальтера Шлезінгера [41, s. 31], а також Бориса Риськіна [39, s. 80], Герарда Лябуди [42, s. 317], Генрика Ловмянського [26, s. 453, 454] і Ганса-Дітріха Каля [38, s. 202-203], білосербські витязі та ветеничі були продуктом слов'янської доби. Отже, у часи Генріха Птахолова та Відукінда Корвейського витязі вже існували і, як воїни-вершники, на відміну від саксонських селян, могли бути окреслені поняттям *milites*.

Попри це, витязі ніколи не належали до справжніх рицарів [38, s. 202; 33, s. 33]. У соціальному відношенні вони залишались елітною верствою серед селян-літів [25, p. 309; 41, s. 30], у військовому – легкою кіннотою [33, s. 32]. Означення суспільної категорії, яка не мала аналогів у їхньому власному суспільстві, змушувало німецьких авторів вдаватися до творення нової термінології. Пояснюючи значення слов'янського слова «ветеничі», Тітмар Мерзебурзький окреслив їх латинським поняттям *satellites* [36, V, § 9 (6), p. 230, 231] («помічники-охоронці»), що переважно використовувалося стосовно воїнів, нижчих за рангом від рицарів [33, s. 33]. У пізніших німецьких документах різниця між рицарями і витязями передавалась через доповнення загальноновживаних термінів специфічними не до кінця уніфікованими уточненнями. У такий спосіб від німецького слова *ritter* («рицарі») утворено поняття *rittmannen*, а від його латинського еквівалента *milites* («рицарі») – поняття *sclavonici milites* [38, s. 202]. Писемно засвідчене використання останнього терміну є особливо важливим, оскільки воно доводить, що принаймні у пізньому середньовіччі слово *milites* справді вживалося щодо

білосербських витязів⁸. Прикметно, що при цьому словосполучення *sclavonici milites* містять саме ті документи, які стосуються маєтностей Корвейського монастиря [33, s. 34], де у Х ст. жив і писав «Діяння саксів» монах Відукінд. У його часи воїни слов'янського походження цілком могли бути дружинниками східнофранкських королів⁹ та їхніх вельмож, тому саме приналежність до селянства була тією рисою, що найбільш виразно відмежовувала білосербських вершників від усіх інших відомих хроністові *milites*. Останнє, вочевидь, і обумовило використання ним слова *agrarii* замість етнічного означення *sclavonici*. Позаяк Відукінд Корвейський не згадує полабських сербів («сорабів») серед данників Генріха I Птахолова, проте включає до цієї категорії народи, які проживали на сході від них [11, I, § 36, р. 51; 4, р. 50], цілком ймовірно, що вже стосовно 920-х рр. хроніст міг зараховувати мешканців межиріччя Заале та Мульті до числа королівських підданих (*cives*)¹⁰, а отже й окреслити цим поняттям представників провідної верстви тутешнього суспільства, як це зроблено наприкінці аналізованого уривку¹¹.

На користь ототожнення *agrarii milites* з сербськими витязями промовляють і результати археологічних досліджень оборонних укріплень Оттонівської доби. Констатована в останні десятиліття відсутність матеріальних слідів реалізації Генріхом I масштабного проекту зі спорудження бургів у самій Саксонії [21, s. 160; 7, s. 158-159] підтвердила віддавна поширену серед частини дослідників думку про обмеженість оборонних заходів, пов'язаних з реформою *agrarii milites*, до східного порубіжжя Людольфінзьких володінь [12, s. 811; 7, s. 159, 163]¹², зокрема – до межиріччя Заале та Мульті, де нові фортеці в той час справді були зведені [див.: 45, s. 134; 46, р. 31; 18, s. 44-46; 47, р. 323-324]. Водночас дослідники дійшли висновку, що на сході від р. Заале безпосередніми виконавцями фортифікаційних робіт були місцеві сербські громади [48, s. 229, 238]: більшість оттонівських бургів тут первинно укріплено типовими для слов'янської оборонної архітектури дерево-земляними валами, а культурний шар містить фрагменти слов'янської кераміки [45, s. 133-134]. За словами Йоахіма Геннінга, перші фази цих об'єктів за конструктивними

⁸ Тотожність *withasii* та *rittmanni* зі *sclavonici milites* приймали Р. Кьоцшке [33, s. 34] та Г.-Д. Каль [38, s. 202-203].

⁹ Як згаданий Тітмаром Мерзебурзьким рицар Оттона II, на ім'я Золунта («...*ab He(i)nrico solum milite eius, qui Sclavonice Zolunta vocatur, agnitus* [впізнаний одним лише Генріхом, своїм рицарем, що слов'янською зветься Золунта]...»), котрий допоміг імператору врятуватися після поразки від еміра Сицилії Абу'л-Касіма у битві при Стіло (14 липня 982 р.) [див.: 36, III, §21 (12), р. 124, 125; 43, р. 144].

¹⁰ Про дихотомію *cives* vs *tributarii* див., зокрема: [44, s. 233].

¹¹ «*Tali lege ac disciplina cum cives assuefaceret* [Призвичаївши підданих до такого закону і порядку]...» [цит. за: 11, I, § 35, р. 49; див. також: 4, р. 49].

¹² Міркуючи у цьому руслі, К. Ганевінкель навіть спробував ототожнити *agrarii milites* з Мерзебурзьким загоном [7, s. 158, 166, 167, 206], хоч при цьому й визнав, що колишні розбійники були піхотинцями [7, s. 166], а не вершниками.

особливостями практично неможливо відрізнити від слов'янських перстенеподібних городищ [45, s. 133-134]. Оскільки ж зі свідчень Відукінда випливає, що зведення та відновлення укріплень було доручене саме представникам верстви *agrarii milites*, то останніх з високою ймовірністю можна вважати вихідцями зі слов'янського середовища – висновок, який добре узгоджується з фактом, що реформу *agrarii milites* започатковано невдовзі після того, як Генріх I у 921 році [8, s. 82; 49, s. 72; 50, p. 236] отримав військово-стратегічний контроль над сербськими землями у межиріччі Заале та Мульде.

Цікаво, що засвідчене Відукіндом перебування Асікового загону в передмісті Мерзебургу¹³ нагадує позицію слов'янських ветеничів у посадській частині Мейсену¹⁴, що може вказувати на подібну роль в обороні обидвох твердинь. На тлі спроби Генріха Птахолова вдатися до військових послуг колишніх розбійників навіть у розташованому над західним берегом р. Заале Мерзебурзі стає зрозуміло, що постійно недонаселена і особливо спустошена після угорських набігів Саксонія [див.: 11, I, § 36, p. 45; 4, p. 45] не могла забезпечити короля людьми, згідними оселитися ще далі на сході. У такій ситуації Генріх Птахолов зі своїми невеликими професійними гарнізонами, дислокованими у дитинцях новозбудованих бургів [4, p. xxvi], міг покладатися лише на співпрацю з окремими групами місцевого сербського населення. З іншого боку, описані Відукіндом облоги Бранденбурга та Гани [11, I, § 35, p. 49; 4, p. 49-50] вимагали радше добре вишколеної піхоти, аніж вершників [21, s. 156; 8, s. 80; 19, s. 125]. Тому, готуючись до бойових зіткнень такого типу, східнофранкський король мав причини реформувати частину сербської кавалерії у професійних воїнів, спроможних воювати у пішому порядку.

Заповнення аналогічної до Мерзебурзького загону військової ніші представниками витязів дозволяло досягти кількох цілей водночас. Поряд з більш очевидними військово-логістичними результатами, які полягали у посиленні фортечних гарнізонів оборонцями нижчого рангу, забезпеченні їх зерном та трансформації певної частини слов'янської легкої кінноти відповідно до потреб облогової війни, реформа Генріха Птахолова, схоже, мала також глибші соціальні наслідки, що включали поступову інтеграцію представників військової еліти полабських сербів до чужорідного соціального середовища. Перебуваючи у бургах, частина витязів відтепер жила у постійній взаємодії з саксонськими воїнами, від яких переймала навики впорядковано пішого бою. Крім того, ідентифікація Відукіндових *agrarii milites* з сербськими витязями дозволяє вбачати у «*нарадах, судових зборах та бенкетах*», які Генріх наказав перенести до своїх бургів¹⁵, форми слов'янського віча. Як впливає з розповіді

¹³ «...in suburbano Mesaburiorum...» [11, II, § 3, p. 69].

¹⁴ «...duo Wethenici ex suburbio...» [36, VI, § 55 (37), p. 342, 343; див. також: 36, VII, § 23 (15), p. 424, 425].

¹⁵ «*Concilia et omnes conventus atque convivia in urbibus voluit celebrari.*» [цит. за: 11, I, § 35, p. 49; див. також: 4, p. 49].

Корвейського монаха, останні від цього моменту мали проводитися біля новозбудованих осередків саксонської влади, де за їхнім перебігом могли спостерігати Генріхові намісники.

Пізніше розповсюдження реформи *agrarii milites* на гломацьких та нижанських ветеничів після 929 р. пояснило б, як ця первинно слов'янська інституція, що була аналогом полабосербських витязів, потрапила до закладеного Генріхом I [36, I, § 16, р. 22, 23] Мейсену. Якщо припустити, що це відбулося у проміжку між 929-м та 933-м роком, і гломачі мали змогу на власні очі спостерігати за військовою реформою Генріха I, то стає зрозуміло, чому напередодні битви при Ріаде вони були переконані у перемозі саксонців. Тим часом присутність гломацьких ветеничів у війську Генріха I цілком могла зумовити як небажання решти їхніх співплемінників приєднатися до угорців, так і описані Відукіндом Корвейським спроби відрадити номадів від чергового набігу.

Реконструйована співпраця Генріха I та Оттона I з сербськими вершниками-витязями може бути однією з причин, чому «сораби», на відміну від усіх інших полабських слов'ян, впродовж наступних десятиліть не чинили спротиву саксонській владі. Вочевидь, у довгостроковій перспективі така політика власне й стала запорукою відносно мирної інкорпорації досліджуваного ареалу до Саксонського герцогства.

Запровадження безпосереднього німецького управління на землях полабських сербів розпочалося з розташованих на крайньому північному заході цього ареалу областей Сіромунти та Сербище, які у 945 р. маркграф Геро I Залізний передав у відання свого швагра – північнотюринзького графа Христіана [22, s. 61, 69; 51, s. 203, 212, 214]. На усій іншій території межиріччя Заале та Мульде саксонська адміністрація, скоріш за все, з'явилася лише після остаточної перемоги Оттона I над угорцями у битві на р. Лех [51, s. 206; 48, s. 230]. В середині 950-х рр. землею нелетичів між р. Фюне, Білим Ельстером і Заале заволодів граф Біллінг [22, s. 61, 71]. Дещо пізніше, на початку 960-х рр., до очолюваної Геро Саксонської східної марки була інкорпорована й розташована на Середній Ельбі, між Нижньою Мульдою і Чорним Ельстером, земля нижичів [22, s. 61]. У центральній та південній частині межиріччя Заале та Мульде до 968-го року створено Мерзебурзьку і Цайцьку марки, які очолили графи Віггер та Гюнтер, а на землях гломачів та нижан – Мейсенську [22, s. 61-62, 72].

Забезпечення влади на місцях здійснювалося шляхом поступового перетворення центрів дислокації саксонських гарнізонів на адміністративні осередки локальних територіальних утворень – т. зв. бургових округів («бургвардів») [22, s. 63; 52, s. 65; 48, s. 230-231]¹⁶, що переважно включали околицю з 10–20-ти сіл [52, s. 66]. Подібно до погостів у Русі, бурги слугували

¹⁶ Термін «бургвард» (*burgwardum*) вперше зустрічається під 961-м роком [52, s. 65].

для збору податків і були місцями перманентного перебування королівських чиновників – бургграфів [7, s. 218]. З часом аналогічні за своєю політичною та економічною функцією бургові округи сформовано й там, де саксонських фортець ніколи не існувало [48, s. 230], зокрема на теренах більш периферійної з військово-стратегічного погляду Цайцької марки, де перед 976-м роком оборонні укріплення зведено тільки у Кірхберзі [53, s. 260]. Водночас у бургвардах, розташованих поблизу основних комунікаційних шляхів, поряд з укріпленням центром подекуди функціонували ще 1–2 фортеці, що не мали жодного адміністративного значення [48, s. 230]. В сукупності це свідчить про переростання мережі військових форпостів у повноцінну адміністративно-територіальну систему [52, s. 65-66; 54, s. 13; 48, s. 230-231], що, рівномірно охопивши усе межиріччя Заале та Мульде, без помітних трансформацій проіснувала на землях полабських сербів від 960-х рр. [51, s. 228-229; 48, s. 230] до кінця XI – початку XII ст. [48, s. 231, 233].

Синхронно відбувалося формування церковної організації. Напередодні битви на р. Лех Оттон I дав обітницю заснувати окрему єпархію з осередком у Мерзебурзі, передавши закладений там палацовий комплекс під катедральний собор [36, II, § 10 (4), р. 48, 49; 43, р. 98; див. також: 22, s. 59; 55, с. 181]. Розташована південніше Цайцьська єпархія, подібно як і створена для потреб гломачів та нижан Мейсенська єпархія, вперше згадана на синоді в Равенні у 967-му році [22, s. 59]. Помітних успіхів у християнізації полабських сербів досягнув вже перший [36, II, § 22 (14), р. 64, 65; 43, р. 108] Мерзебурзький єпископ Бозо (968–970 рр.)¹⁷ – вихованець монастиря Св. Еммерама біля баварського Регенсбурга [36, II, § 36 (23), р. 84, 85; 43, р. 118-119; 58, р. 8], котрий, як і більшість його наступників, включно з неодноразово згадуваним вище хроністом Тітмаром, знав слов'янську мову [55, с. 181, 115; 58, р. 16-17] і навіть послуговувався нею на письмі¹⁸. На початку XI ст. Мерзебурзькому єпископу Вігберту (1004–1009 рр.) вдалося ліквідувати один з головних священних гаїв полабських сербів – т. зв. «Святий Бір» (*Zutibure*) [57, s. 175] – і звести на його місці християнський храм Св. Романа [36, VI, § 37 (26), р. 321; 43, р. 263; див. також: 58, р. 20]. Зі слів Тітмара відомо також, що в цей час нащадки сербських хутичів шанували пам'ять загиблого на їхніх землях Вюрцбурзького єпископа Арна (+892) [36, I, § 4, р. 8, 9; 43, р. 69]. Дещо пізніші документи XII–XIII ст. з Ельбо-Заальського межиріччя засвідчують поповнення місцевого церковного кліру вихідцями зі знатних сербських родин [53, s. 253-255, 274; 59, s. 11] на кшталт каноніка Славка (*Zlauco*), котрий у

¹⁷ «...*vir venerabilis Bōso multum iam in eadem Sclavorum gente ad deum convertenda sudavit* [вельмишановний муж Босо вже багато потрудився у наверненні цього слов'янського народу до Бога]...» [цит. за: 56, р. 503]; «...*in oriente innumeram Christo plebem predicacione assidua et (sacro) baptisinate vendicavit* [на сході незліченну масу народу Христові старанною проповіддю і святим хрещенням передав]...» [цит. за: 36, II, § 36 (23), р. 84, 85; див. також: 43, р. 119; 55, с. 115; 57, s. 175].

¹⁸ «*Sclavonica scripserat verba*» [цит. за: 36, II, § 37 (23), р. 84; див. також: 43, р. 119; 53, s. 265].

1269 р. був піддияконом у Мерзебурзі [59, s. 11; див. також: 53, s. 245], хоча водночас принаймні частина полабських сербів навіть у XII ст. все ще практикувала елементи дохристиянської поховальної обрядовості [60, s. 286].

Основними джерелами утримання оттонівських світських та церковних інституцій межиріччя Заале та Мульде у другій половині X – на початку XI ст. були податки від місцевого слов'янського населення, а також надходження від розташованих тут королівських маєтків. Серед актових джерел цього періоду збереглося чимало документів, що засвідчують королівські надання членам правлячої династії, іншим представникам політичної еліти східного порубіжжя Саксонії та церковним інституціям. Виходячи з цього, дослідники ще донедавна стверджували, що Оттон I і його наступники, привласнивши собі загальні землі полабських сербів разом з наявним там слов'янським населенням, поступово розподілили їх між своїми світськими та церковними васалами [44, s. 232, 233, 234, 245]. Однак цій тезі суперечать висновки Ганса-Юргена Брахмана. Дослідивши терени області Сіромунт, яка однією з перших в Ельбо-Заальському межиріччі була опанована саксонцями [51, s. 205-206, 236], німецький археолог констатував, що згадані в Оттонівських наданнях локації, корелюючи зі зкупченнями утворених від німецьких та слов'янських особових імен топонімів на *-dorf*, майже ніколи не співпадають з ареалами поширення найдавнішої сербської топоніміки і слов'янських пам'яток Меровінзької та Каролінзької доби [51, s. 235]. Це вказує на формування задокументованих Оттонівських землеволодінь (т. зв. *regales mansi* або ж *Königshufen*) на місці межових лісів, що перебували на маргінесі господарського життя полабських сербів і формально не належали їхнім громадам. Як вважає Гертруда Шраге, скоріш за все, Оттони власним коштом розчистили ділянки лісових масивів [51, s. 243], колонізували, заснувавши тут свої маєтки (*curtes*) [51, s. 245], і пізніше розпоряджалися ними [51, s. 245] як своєю приватною власністю (*Hausgut*) [51, s. 263], розподіляючи їх, чи то пак доходи від них, спершу винятково між найближчою ріднею, а відтак – і світськими васалами [51, s. 265, 266] аж до остаточного формування ресурсної бази нової адміністративної системи бл. 1030-го року [51, s. 227].

На відміну від пізнішого розселення німців на схід (*Ostsiedlung*) у високому середньовіччі, оттонівська колонізація межиріччя Заале та Мульде відбувалася за ініціативи влади [51, s. 235, 243], мала більш спрямований [51, s. 265], контрольований [51, s. 235], але й обмежений [51, s. 267] характер і здійснювалася силами особисто залежного населення [51, s. 251]: селян-колонів (*colones*), а також літів (*lites*), сервів (*servi*) та слов'ян (*Sclavi*), що отримували в користування королівську власність і в обмін на заступництво володаря були зобов'язані щорічно постачати йому коня, щит, спис і дві шкури [51, s. 252]. Безпосередніми організаторами колонізаційних заходів зазвичай виступали т. зв. «серви» (*servi*) – королівські чиновники (міністеріали), котрі самі мали напіввільний статус і, засновуючи поселення, діяли від імені короля [51, s. 251].

Тим часом утіди, що віддавна належали сербським громадам, *de facto* продовжували залишатись у їхніх руках. Попри те, що територія марки назагал вважалася державною власністю [48, s. 229] (*Krongut*), економіко-правові наслідки цього принципу радше зводилися до обов'язку сплати місцевим сербським населенням податків до королівської скарбниці. Через відсутність безпосередніх документальних свідчень [44, s. 237], розмір та форму податкового навантаження можна оцінити лише за аналогією до відомостей з сусідньої Мейсенської марки, де гломачі та нижани були обкладені регулярною даниною, що складалася з меду, хутер, срібла, доходів від рабів, одягу, свиней, зерна і, ймовірно, торгової десятини [44, s. 236; 61, p. 553]. Крім цього, полабські серби сплачували також церковну десятину медом [44, s. 228-229, 231, 238], надходження від якої за розпорядженням Оттона I від 961-го року були спрямовані на потреби заснованого у 937 р. [51, s. 223; 7, s. 182] монастиря Св. Маврикія у Магдебурзі [44, s. 235; 51, s. 224]¹⁹, що на той момент відігравав роль головного місіонерського осередку для навколишніх слов'янських народів [55, с. 180; 7, s. 218]. Натомість створені у другій половині 960-х рр. церковні структури з осідками у Мерзебурзі та Цайці, скоріш за все, утримувалися винятково за рахунок прибутків від наданих їм [44, s. 232] приватних королівських маєтків [44, s. 236, 237].

За словами В. Фрітце, створення мережі бургвардів на землях полабських сербів поклало край їхній політичній історії [54, s. 13]. Сербські князівства були остаточно ліквідовані, сербські політичні інституції – заміщені німецькими [54, s. 13]. Однак цей злам не мав етнічного виміру. Як зазначав Христіан Любке, принаймні на рівні політичних еліт німецько-сербські відносини у другій половині X ст. розвивались радше у парадигмі прагматичної співпраці, аніж упередженості та заперечення [53, s. 213]. Пізніше Карлгайнц Генгст запропонував 5 палеолінгвістичних аргументів на користь тези про толерування полабських сербів в оттонівському середовищі, що серед іншого включали масове запозичення німцями слов'янських топонімів та гідронімів, а також максимально коректне графічне відображення слов'янських імен при укладенні документів [53, s. 217-219]. Виходячи з цього, німецький мовознавець заперечував будь-які прояви політики дискримінації місцевого населення з боку німецьких володарів чи сегрегації за етнічною ознакою як у X ст., так і пізніше, аж до XII ст. [53, s. 267, 269].

Зі слів Відукінда Корвейського відомо, що Оттон I особисто володів слов'янською мовою [11, II, § 36, p. 96; 4, p. 93-94; див. також: 7, s. 217]. Ймовірно, те саме можна сказати і про більшу частину представників королівської адміністрації та духовенства у новостворених марках на саксонському сході [53, s. 257, 272]. *Lingua Slavica missionarica*, що тоді вивчалася у Магдебурзькій катедральній школі, а також, можливо, й у катедральних школах Мерзебургу, Цайцу, Наумбургу та Мейсену [63, s. 343],

¹⁹ Пізніше, у 973 р., це розпорядження підтвердив Оттон II [62, p. 40].

впродовж наступних десятиліть була основною мовою проповідницької діяльності серед полабських сербів [53, s. 264-266; 58, p. 16, 20]. Для цих потреб створювалися навіть спеціальні, на жаль, з часом втрачені слов'яномовні книги (*libri slavonicae lingue*) [53, s. 269-270; 63, s. 347]. У місцевому судочинстві говірка полабських сербів зберігала офіційний статус до кінця XIII ст. [51, s. 255; 58, p. 21]. Укладачі тогочасних документів називали її «правдивою мовою краю» (*lingua vero patria*) і чітко відрізняли від німецької «сільської мови» (*lingua rustica*) [53, s. 267; 63, s. 344].

Економічний добробут носіїв сербської етнічності у наступні десятиліття та століття після інкорпорації досліджуваного ареалу до Саксонського герцогства засвідчує багатий поховальний інвентар зі слов'янських цвинтарів X–XII ст., що були досліджені під час археологічних розкопок на теренах Верхньої Саксонії та Тюрингії [60, s. 287]. Навіть у XII–XIII ст. полабські серби назагал продовжували жити за власними економічними та правовими нормами [51, s. 254, 268]. Водночас включення Ельбо-Заальського межиріччя до Оттонівських володінь створило сприятливі можливості для входження представників місцевої політичної еліти до середовища саксонської знаті, яке відбувалося головно через їхнє залучення до управління системою бургвардів [53, s. 221, 224, 228, 273]. Позаяк етнічне походження учасників колонізаційного процесу не бралось до уваги [51, s. 250, 251], принаймні частина сервів у межиріччі Заале та Мульде на кшталт згаданого в документі Оттона II від 974 р. управителя Незана²⁰ чи його сучасника сервуса Хагана, котрий спершу перебував на службі в Оттона II, а відтак перейшов у підпорядкування Магдебурзького архієпископа [53, s. 229-230], рекрутувалася з-поміж слов'ян. Верства міністеріалів, у свою чергу, стала протопластом німецької нижчої (службової) знаті [51, s. 251]. Подібним чином вихідці з політичної еліти білих сербів поповнювали лави саксонського рицарства [53, s. 221, 227, 235, 252; 59, s. 18] та церковного кліру [53, s. 253, 254; 59, s. 2], які, як нещодавно показала Г. Шраге на прикладі околиці цистерціанського монастиря Альтцелла, на сході від р. Заале значною мірою власне й сформувалися з нащадків слов'ян [59, s. 16, 18]. Тривале збереження частиною тутешніх *bellatores* та *oratores* сербської ідентичності [53, s. 229] засвідчене близько сотнею слов'янських імен [53, s. 252-253], які німецький ономаст Герхард Шлімперт ідентифікував серед свідків у документах X–XIV ст. [66, s. 9-164], що походять з Ельбо-Заальського межиріччя чи тематично пов'язані з цим ареалом. Передумови для поступової асиміляції полабських сербів склалися лише через століття після вигасання Оттонівської династії

²⁰ «...civitatem Zuenkouua nuncupatum [...] cum servo quodam illuc pertinente Nezan nominato et cum omnibus ceteris utriusque sexus mancipiis, terris cultis [...] місто, що називається Звенкова ... з певним слугою, що туди належить, на ім'я Незан, і з усіма іншими всякої статі невольниками, що обробляють землі]...» [цит. за: 64, p. 104; див. також: 65, s. 246; 53, s. 231].

(1024 р.), коли в добі Високого Середньовіччя їхні землі одними з перших у Центрально-Східній Європі зазнали масового напливу вільних німецьких колоністів [51, s. 254; 59, s. 16].

Висновки. Політичний розвиток сербських спільнот межиріччя Заале та Мульде у добі Людольфінгів-Оттонів детермінувався стратегічно важливим розташуванням їхнього краю на шляху з Подунав'я і Богемії до Саксонії та назагал характеризувався співпрацею слов'ян з правлячою династією Саксонського герцогства, а відтак – Східно-Франкського королівства, під час якої вони поступово втратили суб'єктність на міжнародній арені, проте зберегли власну етнічність і соціально-правову традицію.

Досліджуваний період історії полабських сербів доцільно періодизувати на три фази, які водночас відображають етапи інтеграції їхніх земель до Людольфінзьких володінь. *Перший*, що тривав до початку 920-х рр., був продовженням Каролінзької доби з притаманним їй нетривким військово-політичним союзом та ситуативними конфліктами між франкськими володарями і окремими сербськими клановими князівствами. Така модель дозволяла Людольфінгам розраховувати на логістичну і, можливо, військову підтримку від дружніх етнопотестарних утворень межиріччя Заале та Мульде проти навколишніх народів на кшталт далемінців-гломачів, а також сподіватися на притулок за стінами сербських гравів у випадку військової невдачі, проте виявилася неспроможною забезпечити захист Саксонії та Тюрингії від угорських вторгнень, які становили для Людольфінгів екзистенційну небезпеку.

Останнє разом з необхідністю реакції на загрозу з боку антисаксонської коаліції гаволяно-стодоранської династії та чеських Пржемисловичів стало причиною організованої Генріхом I військово-стратегічної експансії на межиріччя Заале та Мульде, яка започаткувала *другий* етап інтеграції цих теренів до Саксонського герцогства (921–945/955 рр.). Наступні кілька десятиліть позначилися створенням саксонської оборонної інфраструктури і розміщенням у бургах саксонських гарнізонів, релокацією туди осередків політичного життя місцевих сербських спільнот за одночасного збереження його внутрішньої автономії. Мирний перехід до такої моделі став можливим на тлі усвідомлення сербською елітою загрози поглинання рідного краю Гаволяно-Сторанським князівством та Чеською державою Пржемисловичів. Людольфінги, зі свого боку, були зацікавлені у дружбі з полабськими сербами задля протидії проугорським силам, надто що ефективна у боротьбі з кочівниками сербська легка кіннота не мала аналогів у їхньому власному війську. Проведена в цей час професіоналізація частини сербських вершників-витязів з подальшим залученням їх до саксонських збройних формувань започаткувала інтеграцію верхівки сербського суспільства до оттонівського світу.

У *третьому* періоді (945/955–1024 рр.) інтеграція межиріччя Заале та Мульде до Оттонівських володінь вперше набула адміністративного, економічного, демографічного та культурного виміру. На більшій частині досліджуваного ареалу передумови для відповідних трансформацій склалися не раніше другої половини 950-х рр., коли остаточна перемога Оттона I над угорцями у битві на р. Лех (10. VIII. 955) та розгром велето-ободритської коаліції у битві на р. Раксі (16. X. 955) помітно посилили військово-політичні позиції Людольфінгів у Полаб'ї, нівелювали стратегічне значення їхнього союзу з полабськими сербами і зробили межиріччя Заале та Мульде достатньо безпечним для адміністративного та економічного освоєння саксонцями. Визначальними рисами цього періоду були ліквідація сербських етнопотестарних утворень та запровадження прямого саксонського управління у формі системи бургвардів, створення церковної організації і християнізація місцевих слов'ян, а також перша хвиля німецької колонізації. При цьому на локальному рівні оттонівська адміністрація ще певний час співіснувала з сербськими клановими інституціями, зорієнтована на забезпечення ресурсної бази для новостворених світських та духовних структур колонізація переважно обмежувалася попередньо не загосподарованими землями, місіонерська діяльність велася з використанням рідної для полабських сербів слов'янської мови. Запровадження низки нових податків докорінно не змінило повсякденного життя пересічного сербського населення, а визнання новою владою норм слов'янського звичаєвого права сприяло тривалому збереженню первинного соціального укладу сербських громад. У поєднанні з порівняно низьким рівнем міжетнічної конфронтації, відносним економічним добробутом загалу сербського населення, а також більш виразною, ніж у сусідніх велетів та ободритів, кристалізованістю сербської знаті в окрему соціальну верству вершників-витязів, яка мала власні корпоративні інтереси, віддавна співпрацювала з Людольфінгами-Оттонами і після повноцінного включення межиріччя Заале та Мульде до Оттонівських володінь отримала нові соціальні можливості у середовищі саксонського міністеріалітету, рицарства та духовенства, все це ефективно нівелювало протестний потенціал і дозволило уникнути перманентних повстань, які в наступні десятиліття охопили північну частину слов'янського Полаб'я.

Отже, результати проведеного дослідження дозволяють вбачати у полабських сербах аналізованої доби не переможених та поневолених ворогів Людольфінгів-Оттонів, а співтворців їхніх найбільших перемог, поступово й відносно мирно інтегрованих до політичного та культурного простору пізнішої Священної Римської імперії.

Список використаних джерел та літератури

1. Вацеба Р. Слов'янський слід у військовій реформі Генріха I Птахолова. *Наративи та концепти середньовічної історії Центрально-Східної Європи*. Матеріали міжнародної

- наукової конференції, присвяченої пам'яті Андрія Добролюбського, 21-22 листопада 2023 р. / Упор. Я. В. Пилипчук. Київ: Український Державний університет імені М. Драгоманова, 2023. С. 120–130.
2. Annalista Saxo / Hrsg. Klaus Nass. *MGH. SS. T. 37. Hannoverae: Hahnsche Buchhandlung*, 2006. 752 p.
 3. Bachrach B. S., Bachrach D. Saxon military revolution, 912–973?: myth and reality. *Early Medieval Europe*. 2007. Vol. 15. Issue 2. P. 186–222.
 4. Deeds of the Saxons. By Widukind of Corvey / Translated with introduction and notes by Bernhard S. Bachrach and David S. Bachrach. Washington, DC: Catholic University of America Press, 2014. 168 p.
 5. Lintzel M. Die Schlacht von Riade und die Anfänge des deutschen Staates. *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für die Provinz Sachsen und für Anhalt*. 1933. Bd. 9. S. 27–51.
 6. Labuda G. Polska, Czechy, Niemcy i Związek Wielecki w wieku X. *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*. T. 1. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1960. S. 247–302.
 7. Hanewinkel Ch. Die politische Bedeutung der Elbslawen im Hinblick auf die Herrschaftsveränderungen im ostfränkischen Reich und in Sachsen von 887–936: Politische Skizzen zu den östlichen Nachbarn im 9. und 10. Jahrhundert: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster, 2004. URL: <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:6-86629460389>
 8. Sochacki J. Niemcy. *Początki państw*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2016. 383 s.
 9. Флекенштейн Й., Бульст-Тиле М. Л. Основание и расцвет Германской империи. *Священная Римская империя: эпоха становления* / Пер. с нем. К. Л. Дробинской, Л. Н. Неборской; ред. И. О. Ермаченко. Санкт-Петербург: Евразия, 2008. С. 8–222.
 10. Leyser K. J. Henry I and the beginnings of the Saxon empire. *Medieval Germany and its Neighbours. 900-1250*. London: The Hambledon Press, 1982. P. 11–42.
 11. Widukindi monachi Corbeiensis rerum gestarum Saxoniarum libri tres / Post G. Waitz et K. A. Kehr recognovit P. Hirsch. *MGH. SS rer. Germ. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani*, 1935. 195 p.
 12. Giesebrecht W. Geschichte der deutschen Kaiserzeit. Bd. 1: Gründung des Kaiserthums. Braunschweig: Schwetschke und Sohn, 1863. 884 s.
 13. Schäfer D. Die agrarii milites des Widukind. *Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften*. 1905. Halbband 1. S. 569–577.
 14. Erdmann C. Die Burgenordnung Heinrichs I. *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*. 1943. Jahrgang 6. S. 59–101.
 15. Schoenfeld E. J. Anglo-Saxon *Burhs* and Continental *Burgen*. Early Medieval Fortifications in Constitutional Perspective. *The Haskins Society Journal*. 1994. Vol. 6. P. 49–66.
 16. Keutgen F. Untersuchungen über den Ursprung der deutschen Stadtverfassung. Leipzig: Duncker & Humblot, 1895. 236 s.
 17. Rodenberg C. Die Städtegründungen Heinrichs I. *Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung*. 1896. Bd. 17. S. 161–167.
 18. Bachrach D. S. Niemiecka sztuka wojenna w czasach Mieszka I / Tłum. Grzegorz Smółka. Oświęcim: Napoleon V, 2018. 332 s.
 19. Babij P. Wojskowość Słowian Połabskich. T. 1. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2017. 335 s.
 20. Delbrück H. Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Teil 3: Das Mittelalter. Berlin: Verlag von Georg Stilke, 1907. 700 s.
 21. Springer M. Agrarii milites. *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte*. 1994. Bd. 66. S. 129–166.

22. Schulze E. O. Die Kolonisierung und Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe. Leipzig: bei S. Hirzel, 1896. 421 s.
23. Bachrach D. S. *Milites and Warfare in Pre-Crusade Germany. War in History*. 2015. Vol. 22. Issue 3. P. 298–343.
24. Hardt M. Šupane, Withasen, Vethenici, Witsassen – Formen der Repräsentanzländlicher Gemeinschaften im Gebiet der westlichen Slawen. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia*. 2017. Vol. 72. S. 57–68.
25. Die Markgrafen Otto und Dietrich ordnen die Vogteirechte des Petersklosters auf dem Lauterberge bei Halle. *Codex diplomaticus Saxoniae regiae*. Haupttheil 1. Bd. 2: *Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen. 1100–1195* / Hrsg. Otto Posse. Leipzig: Giesecke & Devrient, 1889. № 446. P. 308–310.
26. Łowmiański H. *Początki Polski: z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.* T. 3. Warszawa: PWN, 1967. 519 s.
27. Helbig H. Die slawische Siedlung im sorbischen Gebiet. *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder* / Hrsg. Herbert Ludat. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag, 1960. S. 27–64.
28. Tyszkiewicz L. A. Podziały plemienne i problem jedności słowian serbo-łużyckich. *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28-29 IV 1980 r. / Pod redakcją Jerzego Strzelczyka. Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1981. S. 109–131.
29. Вацеба Р. Розселення племен слов'янського Полаб'я у VIII–X століттях. *Записки НТШ*. 2018. Т. 271: *Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін*. С. 603–623.
30. Правда росьская. *Правда Русская*. Т. 1: *Тексты* / Ред. Б. Д. Греков. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1940. С. 70–73.
31. Оуставъ Вол(о)димѣр(ь) Всѣвол(о)дича. *Правда Русская*. Т. 1: *Тексты* / Ред. Б. Д. Греков. Москва-Ленинград: Издательство АН СССР, 1940. С. 110–117.
32. Войтович Л. Княжа доба на Русі (837–1492). Т. 1: Становлення імперії Русь (837–1054). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. 590 с.
33. Köttschke R. Zur Sozialgeschichte der Westslaven. Beobachtungen aus dem Mittelelbegebiet. *Deutsche und Slaven im mitteldeutschen Osten. Ausgewählte Aufsätze* / Hrsg. Walter Schlesinger. Bad Homburg vor der Höhe: Hermann Gentner Verlag, 1961. S. 16–49.
34. Wenzel W. Die Frühgeschichte der Sorben im Licht der Namen mit 15 Karten. Budyšin: Serbski institut, 2021. 82 s.
35. Perwolf J. Slavische Völkernamen. *Archiv für Slavische Philologie*. 1885. Bd. 8. S. 1–35.
36. Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon / Hrsg. von R. Holtzmann. *MGH. SS. rer. Germ. Nova series*. T. 9. Berolini: Apud Weidmannos, 1935. 631 p.
37. Urkundenbuch der Stadt Goslar und der in und bei Goslar belegenen geistlichen Stiftungen / Bearbeitet von Georg Bode. *Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete*. Bd. 29. Theil 1: (922 bis 1250). Halle: Druck und Verlag von Otto Hendel, 1893. № 301. S. 320–338.
38. Kahl H.-D. Der Staat der Karantanen: Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum: (7.–9. Jh.). Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije, 2002. 562 s.
39. Рыськин Б. Смерды в областях немецкой колонизации XI–XIII вв. *Вопросы истории*. 1948. № 3. С. 74–80.
40. Рудь М. Соціальна структура полабослов'янського суспільства у IX–XII ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 47. С. 9–14.
41. Schlesinger W. Die Verfassung der Sorben. *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961. S. 7–47.

42. Labuda G. Z badań nad osadnictwem i ustrojem Słowian połabskich. *Slavia Occidentalis*. 1962. T. 22. S. 313–326.
43. Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg / Translated and annotated by David A. Warner. Manchester and New York: Manchester University Press, 2001. 410 p.
44. Rossignol S. *Dominatio regionis*. Die Politik der Ottonen gegenüber den Slawen an Elbe und Ostsee in komparatistischer Sicht. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*. 2007. Jahrgang 48. Heft 2. S. 225–260.
45. Henning J. Die Slawische Siedlungsraum und die ottonische Expansion östlich der Elbe: Ereignisgeschichte – Archäologie – Dendrochronologie. *Europa im 10. Jahrhundert: Archäologie einer Aufbruchzeit*. Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung “Otto der Große, Magdeburg und Europa” / Hrsg. J. Henning. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2002. S. 131–146.
46. Henning J. Civilization versus Barbarians? Fortification Techniques and Politics in Carolingian and Ottonian Borderlands. *Borders, Barriers, and Ethnogenesis: Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages* / Ed. Florin Curta. Turnhout: Brepols Publishers, 2005. P. 23–34.
47. Bachrach D. S. Henry I of Germany's 929 military campaign in archaeological perspective. *Early Medieval Europe*. 2013. Vol. 21. Issue 3. P. 307–337.
48. Billig G. Burgward – Adel? Stellungnahme zu: Karlheinz Hengst, Das Gebiet zwischen Saale und Elbe vor tausend Jahren: Betrachtungen von Ostthüringen bis Mittelsachsen aus sprachgeschichtlicher Sicht mit besonderer Beachtung des slawischen Adels vom 10. bis 13. Jahrhundert. *Neues Archiv für sächsische Geschichte*. 2019. Bd. 90. S. 225–239.
49. Brankač J., Mětsk F. Geschichte der Sorben. Bd. 1: Von den Anfängen bis 1789. Bautzen: Domowina-Verlag, 1974. 331 s.
50. Adalbert's Continuation. *History and politics in late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg* / Translated and annotated by Simon Maclean. Manchester and New York: Manchester University Press, 2009. P. 232–272.
51. Schrage G. E. Zur Siedlungspolitik der Ottonen. Untersuchungen zur Integration der Gebiete östlich der Saale im 10. Jahrhundert. *Blätter für deutsche Landesgeschichte: Neue Folge des Korrespondenzblattes*. 1999. Jahrgang 135. S. 189–268.
52. Schich W. Die ostelbische Kulturlandschaft des 10. und 12. Jahrhunderts im Vergleich. *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den “Akt von Gnesen”* / Hg. Michael Borgolte. Berlin: Akademie Verlag, 2002. S. 61–90.
53. Hengst K. Der slawische Adel, seine Sprache und seine Namen zwischen Saale und Elbe vom 10. bis 13. Jahrhundert. *Namenkundliche Informationen*. 2016. Bd. 107/108. S. 209–279.
54. Fritze W. Beobachtung zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*. 1958. Bd. 7. S. 1–38.
55. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства / Пер. з англ. Р. Ткачук та Ю. Терех. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
56. Diplomata Ottonis I. № 366. *MGH. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. T. 1. *Conradi I. Heinrici I. et Ottonis I. diplomata*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879–1884. P. 502–503.
57. Rosik S. Zaszczepianie chrześcijaństwa w krajach zachodniosłowiańskich w świetle *Kroniki Thietmara* (w zarysie): w kręgu myśli misjologicznej i historiologicznej doby Ludolfingów. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*. 2019. Ročník 25. Číslo 1. S. 171–184.
58. Dagnea M. Verbal and Non-Verbal Communication Between Germans and Wends in the Second Half of the Tenth Century. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2019. № 2 (110). P. 5–33.
59. Schrage G. E. Zur Herkunft des Adels im Umfeld des Zisterzienserklosters Altleinsfeld. Ein Beitrag zur Assimilation der slawischen Oberschicht in der südlichen Germania Slavica in der Zeit um 1200. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. 2000. Bd. 49. № 1. S. 1–18.
60. Szrejter A. Pod pogańskim sztandarem. Dzieje tysiąca wojen Słowian połabskich od VII do XII wieku. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA, 2014. 355 s.

61. Diplomata Ottonis I. № 406. MGH. *Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. T. 1. *Conradi I. Heinrici I. et Ottonis I. diplomata*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1879–1884. P. 552–553.
62. Diplomata Ottonis II. № 30. MGH. *Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. T. 2. *Ottonis II. et III. diplomata*. Pars prior. *Ottonis II. diplomata*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1888. P. 39–40.
63. Hengst K. Die sprachliche Situation im Raum Leipzig vor tausend Jahren. *Namenkundliche Informationen*. 2014. Bd. 103/104. S. 339–357.
64. Diplomata Ottonis II. № 89. MGH. *Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. T. 2. *Ottonis II. et III. diplomata*. Pars prior. *Ottonis II. diplomata*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1888. P. 103–104.
65. Lübke Ch. Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an). Teil 2: Regesten 900–983. Berlin: In Kommission bei Duncker & Humblot, 1985. 315 s.
66. Schlimpert G. Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. Berlin-Boston: Walter de Gruyter, 1978. 272 s.

References

1. Vatsaba, R. (2023). Slovyans'kyi slid u viys'koviy reformi Henrikha I Ptakholova [The Slavic trace in the military reform of Henry the Fowler]. In Pylypchuk, Ya. V. (ed.) *Narratives and concepts of the medieval history of Central-Eastern Europe: the scientific conference in memory of Andriy Dobrolyubskyy*, 21–22. November 2023. Kyiv: Dragomanov Ukrainian State University. p. 120–130. [In Ukrainian].
2. Nass, K. (ed.) (2006). *Annalista Saxo*. Hannoverae: Hahnsche Buchhandlung. (MGH. SS 37). [In Latin].
3. Bachrach, B. S. & Bachrach, D. (2007). Saxon military revolution, 912–973?: myth and reality. *Early Medieval Europe*. 15 (2). p. 186–222. [In English].
4. Bachrach, B. S. & Bachrach, D. S. (eds.) (2014). *Deeds of the Saxons. By Widukind of Corvey*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press. [In English].
5. Lintzel, M. (1933). Die Schlacht von Riade und die Anfänge des deutschen Staates. *Sachsen und Anhalt. Jahrbuch der Historischen Kommission für die Provinz Sachsen und für Anhalt*. 9. p. 27–51. [In German].
6. Labuda, G. (1960). Polska, Czechy, Niemcy i Związek Wielecki w wieku X. In *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej*. 1. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. p. 247–302. [In Polish].
7. Hanewinkel, Ch. (2004). *Die politische Bedeutung der Elbslawen im Hinblick auf die Herrschaftsveränderungen im ostfränkischen Reich und in Sachsen von 887–936: Politische Skizzen zu den östlichen Nachbarn im 9. und 10. Jahrhundert*: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. [Online] Available from: <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:6-86629460389> [In German].
8. Sochacki, J. (2016). *Niemcy*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. (Początki państw). [In Polish].
9. Fleckenstein, J. & Bulst-Thiele, M. L. (2008). Osnovaniye i rastsvet Germanskoy imperii [Founding and Rise of the German Empire]. In Yermachenko, I. O. (ed.) *Svyashchennaya Rimskaya imperiya: epokha stanovleniya [The Holy Roman Empire: The Age of Formation]*. Sankt-Peterburg: Yevraziya. p. 8–222. [In Russian].
10. Leyser, K. J. (1982). Henry I and the beginnings of the Saxon empire. In *Medieval Germany and its Neighbours. 900–1250*. London: The Hambledon Press. p. 11–42. [In English].
11. Hirsch, P. (ed.) (1935). *Widukindi monachi Corbeiensis rerum gestarum Saxonicarum libri tres*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani. (MGH. SS rer. Germ.). [In Latin].

12. Giesebrecht, W. (1863). *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*. 1. Gründung des Kaiserthums. Braunschweig: Schwetschke und Sohn. [In German].
13. Schäfer, D. (1905). Die agrarii milites des Widukind. *Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften*. 1. p. 569-577. [In German].
14. Erdmann, C. (1943). Die Burgenordnung Heinrichs I. *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*. 6. p. 59-101. [In German].
15. Schoenfeld, E. J. (1994). Anglo-Saxon Burhs and Continental Burgen. Early Medieval Fortifications in Constitutional Perspective. *The Haskins Society Journal*. 6. p. 49-66. [In English].
16. Keutgen, F. (1895). *Untersuchungen über den Ursprung der deutschen Stadtverfassung*. Leipzig: Duncker & Humblot. [In German].
17. Rodenberg, C. (1896). Die Städtegründungen Heinrichs I. *Mittheilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung*. 17. p. 161-167. [In German].
18. Bachrach, D. S. (2018). *Niemiecka sztuka wojenna w czasach Mieszka I*. Oświęcim: Napoleon V. [In Polish].
19. Babij, P. (2017). *Wojskowość Słowian Polabskich*. 1. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon. (Wrocławskie Studia z Historii Wojskowości 5). [In Polish].
20. Delbrück, H. (1907). *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*. 3. Das Mittelalter. Berlin: Verlag von Georg Stilke. [In German].
21. Springer, M. (1994). Agrarii milites. *Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte*. 66. p. 129-166. [In German].
22. Schulze, E. O. (1896). *Die Kolonisierung und Germanisierung der Gebiete zwischen Saale und Elbe*. Leipzig: bei S. Hirzel. [In German].
23. Bachrach, D. S. (2015). Milites and Warfare in Pre-Crusade Germany. *War in History*. 22 (3). p. 298-343. [In English].
24. Hardt, M. (2017). Šupane, Withasen, Vethenici, Witsassen – Formen der Repräsentanzländlicher Gemeinschaften im Gebiet der westlichen Slawen. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia*. 72. p. 57-68. [In German].
25. Posse, O. (ed.) (1889). Die Markgrafen Otto und Dietrich ordnen die Vogteirechte des Petersklosters auf dem Lauterberge bei Halle. In *Codex diplomaticus Saxoniae regiae*. 1. 2. Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen. 1100–1195. Leipzig: Giesecke & Devrient. nr. 446. p. 308-310. [In Latin].
26. Łowmiański, H. (1967). *Początki Polski: z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.* 3. Warszawa: PWN. [In Polish].
27. Helbig, H. (1960). Die slawische Siedlung im sorbischen Gebiet. In Ludat, H. (ed.) *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*. Giessen: Wilhelm Schmitz Verlag. p. 27-64. [In German].
28. Tyszkiewicz, L. A. (1981). Podziały plemienne i problem jedności słowian serbo-łużyckich. In Strzelczyk, J. (ed.) *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską. Materiały z konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28-29 IV 1980 r.* Poznań: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. p. 109-131. [In Polish].
29. Vatseba, R. (2018). Rozselennya plemen slov'yans'koho Polab'ya u VIII-X stolittiyakh [Geographical distribution of the tribes in the 8th–10th-century Slavic Polabya]. *Zapysky NTSh [Notes of the Shevchenko Scientific Society]*. 271. p. 603-623. [In Ukrainian].
30. Grekov, B. D. (ed.) (1940). Pravda ros'skaya [The Rus' Law]. In *Pravda Russkaya [The Rus' Law]*. 1. Teksty [Texts]. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR. p. 104-110. [In Old Church Slavonic].
31. Grekov, B. D. (ed.) (1940). Ustav Vol(o)dymyr(a) Vsevol(o)dycha [The Charter of Volodymyr Vsevolodovych]. In *Pravda Russkaya [The Rus' Law]*. 1. Teksty [Texts]. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR. p. 110-117. [In Old Church Slavonic].

32. Voitovych, L. (2021). *Kniazha doba na Rusi [The Age of Princes in Rus'] (837–1492)*. 1. Stanovlennia imperii Rus' [The formation of the Rus' empire] (837–1054). Lviv: I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
33. Kötzschke, R. (1961). Zur Sozialgeschichte der Westslaven. Beobachtungen aus dem Mittelelbbgebiet. In *Deutsche und Slaven im mitteldeutschen Osten. Ausgewählte Aufsätze*. Bad Homburg vor der Höhe: Hermann Gentner Verlag. p. 16-49. [In German].
34. Wenzel, W. (2021). *Die Frühgeschichte der Sorben im Licht der Namen mit 15 Karten*. Budyšin: Serbski institut. (Mały rjad Serbskeho instituta Budyšin 33). [In German].
35. Perwolf, J. (1885). Slavische Völkernamen. *Archiv für Slavische Philologie*. 8. p. 1-35. [In German].
36. Holtzmann, R. (ed.) (1935). *Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*. Berolini: Apud Weidmannos. (MGH. SS rer. Germ. Nova series 9). [In Latin].
37. Bode, G. (ed.) (1893). *Urkundenbuch der Stadt Goslar und der in und bei Goslar belegenen geistlichen Stiftungen*. Halle: Druck und Verlag von Otto Hendel. (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete 29). [In Latin].
38. Kahl, H.-D. (2002). *Der Staat der Karantanen: Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum: (7.–9. Jh.)*. Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije. (Slovenija i sosednje dežele med antiko in karolinško dobo 3). [In German].
39. Rys'kin, B. (1948). Smerdy v oblastiakh nemetskoy kolonizatsii XI–XIII vv. [Smerds in the areas of German colonization in the 11th–13th centuries]. *Voprosy Istorii [Questions of History]*. 3. p. 74-80. [In Russian].
40. Rud', M. (2015). Sotsialna struktura polaboslov'ianskoho suspilstva u IX–XII st. [Social structure of the Polabian Slavic community in IX–XII centuries]. *Ethnic History of European Nations*. 47. p. 9-14. [In Ukrainian].
41. Schlesinger, W. (1961). Die Verfassung der Sorben. In *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. p. 7-47. [In German].
42. Labuda, G. (1962). Z badań nad osadnictwem i ustrojem Słowian połabskich. *Slavia Occidentalis*. 22. p. 313-326. [In Polish].
43. Warner, D. A. (ed.) (2001). *Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg*. Manchester and New York: Manchester University Press. [In English].
44. Rossignol, S. (2007). *Dominatio regionis*. Die Politik der Ottonen gegenüber den Slawen an Elbe und Ostsee in komparatistischer Sicht. *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift*. 48 (2). p. 225-260. [In German].
45. Henning, J. (2002). Die Slawische Siedlungsraum und die ottonische Expansion östlich der Elbe: Ereignisgeschichte – Archäologie – Dendrochronologie. In Henning, J. (ed.) *Europa im 10. Jahrhundert: Archäologie einer Aufbruchzeit. Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung "Otto der Große, Magdeburg und Europa"*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern. p. 131-146. [In German].
46. Henning, J. (2005). Civilization versus Barbarians? Fortification Techniques and Politics in Carolingian and Ottonian Borderlands. In Curta, F. (ed.) *Borders, Barriers, and Ethnogenesis: Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*. Turnhout: Brepols Publishers. p. 23-34. [In English].
47. Bachrach, D. S. (2013). Henry I of Germany's 929 military campaign in archaeological perspective. *Early Medieval Europe*. 21 (3). p. 307-337. [In English].
48. Billig, G. (2019). Burgward – Adel? Stellungnahme zu: Karlheinz Hengst, Das Gebiet zwischen Saale und Elbe vor tausend Jahren: Betrachtungen von Ostthüringen bis Mittelsachsen aus sprachgeschichtlicher Sicht mit besonderer Beachtung des slawischen Adels vom 10. bis 13. Jahrhundert. *Neues Archiv für sächsische Geschichte*. 90. p. 225-239. [In German].

49. Brankač, J. & Mětk, F. (1974). *Geschichte der Sorben*. 1. Von den Anfängen bis 1789. Bautzen: Domowina-Verlag. [In German].
50. Maclean, S. (ed.) (2009). Adalbert's Continuation. In *History and politics in late Carolingian and Ottonian Europe: The Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Manchester and New York: Manchester University Press. p. 232-272. [In English].
51. Schrage, G. E. (1999). Zur Siedlungspolitik der Ottonen. Untersuchungen zur Integration der Gebiete östlich der Saale im 10. Jahrhundert. *Blätter für deutsche Landesgeschichte: Neue Folge des Korrespondenzblattes*. 135. p. 189-268. [In German].
52. Schich, W. (2002). Die ostelbische Kulturlandschaft des 10. und 12. Jahrhunderts im Vergleich. In Borgolte, M. (ed.) *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den "Akt von Gnesen"*. Berlin: Akademie Verlag. p. 61-90. [In German].
53. Hengst, K. (2016). Der slawische Adel, seine Sprache und seine Namen zwischen Saale und Elbe vom 10. bis 13. Jahrhundert. *Namenkundliche Informationen*. 107/108. p. 209-279. [In German].
54. Fritze, W. (1958). Beobachtung zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*. 7. p. 1-38. [In German].
55. Vlasto, A. P. (2004). *Zaprovadzhennya khrystyyanstva u slov'yan: vstup do seredn'ovichnoyi istoriyi slov'yanstva* [The Entry of the Slavs into Christendom: An Introduction to the Medieval History of the Slavs]. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
56. von Sickel, Th. (ed.) (1879–1884). Diplomata Ottonis I. № 366. In *MGH. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. 1. Conradi I. Heinrici I. et Ottonis I. diplomata. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani. p. 502-503. [In Latin].
57. Rosik, S. (2019). Zaszczepianie chrześcijaństwa w krajach zachodniosłowiańskich w świetle *Kroniki Thietmara* (w zarysie): w kręgu myśli misjologicznej i historiologicznej doby Ludolfingów. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*. 25 (1). p. 171-184. [In Polish].
58. Dragnea, M. (2019). Verbal and Non-Verbal Communication Between Germans and Wends in the Second Half of the Tenth Century. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 2 (110). p. 5-33. [In English].
59. Schrage, G. E. (2000). Zur Herkunft des Adels im Umfeld des Zisterzienserklosters Alzeia. Ein Beitrag zur Assimilation der slawischen Oberschicht in der südlichen Germania Slavica in der Zeit um 1200. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. 49 (1). p. 1-18. [In German].
60. Szrejter, A. (2014). *Pod pogańskim sztandarem. Dzieje tysiąca wojen Słowian połabskich od VII do XII wieku*. Warszawa: Instytut Wydawniczy ERICA. [In Polish].
61. von Sickel, Th. (ed.) (1879–1884). Diplomata Ottonis I. № 406. In *MGH. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. 1. Conradi I. Heinrici I. et Ottonis I. diplomata. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani. p. 552-553. [In Latin].
62. von Sickel, Th. (ed.) (1888). Diplomata Ottonis II. № 30. In *MGH. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. 2. Ottonis II. et III. diplomata. Pars prior. Ottonis II. diplomata. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani. p. 39-40. [In Latin].
63. Hengst, K. (2014). Die sprachliche Situation im Raum Leipzig vor tausend Jahren. *Namenkundliche Informationen*. 103/104. p. 339-357. [In German].
64. von Sickel, Th. (ed.) (1888). Diplomata Ottonis II. № 89. In *MGH. Diplomatum Regum et Imperatorum Germaniae*. 2. Ottonis II. et III. diplomata. Pars prior. Ottonis II. diplomata. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani. p. 103-104. [In Latin].
65. Lübke, Ch. (1985). *Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an)*. 2. Regesten 900–983. Berlin: In Kommission bei Duncker & Humblot. [In German].
66. Schlimpert, G. (1978). *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte*. Berlin-Boston: Walter de Gruyter. [In German].

Vatseba R. The Elbe Serbs in the Age of the Ottonians (Part 2).

The article comprehensively reevaluates the historical fate of the Serbian communities from the area between the Saale and Mulde rivers in the times of the Ottonian dynasty. The research objectives included considering their role in the system of international relations of the first half of the 10th century, with particular attention paid to their position in the conflicts between the Ottonians and the Magyars, the Dalaminzi, the Hevelli, & the Czech principality of the Přemyslids. Based on analysis of the political situation in Central Europe and suggested reconstruction of the episodes of collaboration of the Elbe Serbs with Henry the Fowler, the author rejects the widely spread stereotype about the domination of the pro-Hungarian orientation among the Slavs of the discussed region.

The chronology of integration of the territory between the Saale & Mulde into the Duchy of Saxony has been specified, and its periodization has been suggested. The author challenges the interpretation of Henry I's deployment of the Saxon troops and military infrastructure in the region to the east of Saale after 921 as part of the narrative of conquest and enslavement of the Slavs, arguing that the measures were caused by the necessity to defend Saxony from Hungarian raids as well as the need to resist the alliance between the Stodorian dynasty & the Czech Přemyslids, and accepting E. O. Schulze's view about further persistence of the autonomous Serbian principalities through the 920s–940s. Proceeding from the identification of *agrarii milites* mentioned by Widukind of Corvey with the Slavic *vethenici-withasii*, the article reveals the Serbian context of Henry the Fowler's military reform, explores its social consequences, and traces its impact on the integration process in the long-term perspective.

Ultimately, the study deals with the introduction of direct Saxon rule and the foundation of ecclesiastical institutions in the Saale-Mulde region. It describes the burgward system, the Ottonian colonization, and the state of the indigenous Slavic population. The key features of the Ottonian ethnic policy in the newly incorporated lands of White Serbia have been outlined. Following K. Hengst and G. E. Schrage, the author pointed out the use of Slavonic in official & private communication, recognition of the Slavic legal tradition in court practice, and preservation of the initial economic and social order of the Serbian communities, as well as the engagement of political elites of the Elbe Serbs to the new administrative structures.

Keywords: White Serbia, the Duchy of Saxony, the Ottonian Age, the Slavs, the Elbe Serbs, the Dalaminzi, Henry the Fowler, Otto the Great, integration, *agrarii milites*, the burgward system.